TSUE

YASHIL

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

GREEN ECONOMY AND DEVELOPMENT

Social, Economic, Technological, Scientific and Popular Science Journal

2026-YIL / NOYABR / 11-SON, I-QISM

Google scholar

RePEc RESEARCH PAPERS IN ECONOMICS

ISSN: 2992-8982

https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/

YASHIL
IQTISODIYOT&TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 2026-yil, noyabr.
I-qism

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o‘rinbosari:
Karimov Norboy G‘aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay’ati:
Salimov Oqil Umrzoqovich, O‘zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O‘zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, “Nobel” mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a’zosi, Turkiya – O‘zbekiston do‘stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G‘afforovna, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug‘aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoira Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko‘nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo‘ja o‘g‘li, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Faxridinov Zafarjon Faxridin o‘g‘li, O‘zb. Res. Bosh prokuraturasi HIJQKD boshqarma boshlig‘i
Utayev Uktam Choriyevich, Anijon viloyati prokurorining o‘rinbosari
Ochilov Farkhod, O‘zb. Res. Bosh prokuraturasi IJQK Departamentining Namangan viloyati boshqarmasi boshlig‘i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o‘g‘li, texnika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), katta o‘qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Ochilov Bobur Baxtiyor o‘g‘li, TDIU katta o‘qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.
Abdikarimova Dinara Rustamxanovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Ikramov Murod Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Nazarova Ra’no Rustamovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:
Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhriddinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Fakhridinov Zafarjon Fakhridin ogli, Head of the DCEC under the Prosecutor Genera's Office of the Rep. of Uzb.
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Prosecutor of Anijan Region
Ochilov Farkhod, Head of the Namangan Regional Department of the Department of Internal Affairs of Rep. of Uzb.
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow))
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Abdikarimova Dinara Rustamxanovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Ikramov Murod Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Ekspertlar kengashi:
Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po‘latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
G‘afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja’sur Artiqboy o‘g‘li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Ruziyev Baxtiyor Salimboyevich, katta o‘qituvchi (PhD)

Board of Experts:
Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Khusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Rakhimovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridakhon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Ruziyev Baxtiyor Salimboyevich, Senior Lecturer (PhD)

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko‘rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: “Ma’rifat-print-media” MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti

Jurnalning ilmiyligi:
““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali
O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro‘yxatdan o‘tkazilgan.

MUNDARIJA

XALQARO LOYIHALARDA RISKLARNI TAQSIMLAŞ VA SUĞURTALAŞ MEXANIZMLARI 30
Baxtiyorov Akbarjon Axror öğli
AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA YUK AVTOTRANSPORTI KORXONALARINING UNUMSIZ XARAJATLARINI BAHOLAŞ KÖRSATKIÇLARI TIZIMI 35
Majidov Eldor Abduqahhor öğli
ÖZBEKISTONDA OILAVIY TADBIRKORLIKNING HOLATI VA BARQAROR RIVOJLANIŞ YÖNALIŞLARI: STATISTIK TAHLIL 41
Babajanov Xamdam Atabaeviç
M39 XALQARO AVTOMOBIL YÖLI BÖYIDA MOTELLARNI RIVOJLANTIRIŞNING HUDUDIY TURIZM VA XIZMATLAR SOHASI ÖSIŞIGA TA'SIRI 47
T.M. ŞAYMANOV
РИСК-ОРИЕНТИРОВАННЫЙ ИНСПЕКЦИОННЫЙ КОНТРОЛЬ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ ТУРИСТСКИХ УСЛУГ: ПОДХОД ОЭСР И ВОЗМОЖНОСТИ ЕГО ПРИМЕНЕНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ 53
Адылова Диёра Улугбековна
KORXONALARDA LOGISTIK KONSENTRATSIYA VA TAQSIMOT (DISTRIBUSIYA) TIZIMLARINI INTEGRATSIYALAŞ STRATEGIYALARI 59
Akramjonov Diyorbek Azizbek oğli
Jumayev Islomiddin Ahmadjon oğli
МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ВЫДЕЛЕНИЮ ГОРОДСКИХ АГЛОМЕРАЦИЙ УЗБЕКИСТАНА 65
Салимова Юлдуз Исаковна
ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В БУХГАЛТЕРСКОМ УЧЁТЕ И АУДИТЕ УЗБЕКИСТАНА: ВОЗНИКНОВЕНИЕ И РАЗВИТИЕ 74
Ходжаева Муътабар Хамидулла кызы
QIŞLOQ XÖJALIGIDA MEHNAT UNUMDORLIGI YAQINLAŞUVINI PANEL MA'LUMOTLAR ASOSIDA EKONOMETRIK BAHOLAŞ 80
Abdikarimov Islombek Ibragimoviç
RAQAMLI IQTISODIYOT ŞAROITIDA KRIPTOVALYUTA BOZORINING RIVOJLANIŞ TENDENSIYALARI VA ISTIQBOLLARI 88
Erkinjonov Ozodbek Iqboljon öğli
ÖZBEKISTON HUDUDLARINING IQTISODIY RIVOJLANIŞIDAGI FARQLARNI STATISTIK TAHLIL QILIŞ 95
Şarifjonova Sabrina Anvarovna
THE IMPORTANCE OF FINANCIAL CONTROL IN THE USE OF STATE BUDGET FUNDS 99
Fayziyeva Nilufar Shuxrat qizi
KÖÇMAS MULKNI BOZOR QIYMATI ASOSIDA SOLIQQA TORTIŞ MEXANIZMINI TAKOMILLAŞTIRIŞ 103
Jöraeva Zahro Toşpulatovna
KIÇIK VA ÖRTA BIZNES SUBYEKTLARI MOLIYAVIY BARQARORLIGINI OŞIRIŞDA RAQAMLI KREDITLAŞ MEXANIZMLARINI TAKOMILLAŞTIRIŞ 109
Kurbanova Sitora Baxodirovna
AKSIYADORLIK JAMIYATLARI MOLIYAVIY BARQARORLIGINI TA'MINLAŞNING ADAPTIV MEXANIZMI 114
Abdulakimova Moxina

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

KORXONA IQTISODIY XAVFSIZLIGINI TA'MINLAŞDA INSON RESURSLARI VA TAŞKILIY SADOQATNING ÖRNI: KONSEPTUAL MODEL 121
Hasanov Abdulhay Qosimjon öğli
ÖZBEKISTON BANK TIZIMIDA MUAMMOLI KREDITLARNING DINAMIKASI TAHLILI 128
Maxkamov Xursanbek Maxmudoviç
FARĞONA VILOYATIDAGI IQTISODIY MEHANIZMINI TAHLIL QILIŞ VA SANOATNING HOZIRGI HOLATI 132
Temirxanova Mutabar Jurayevna
ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЁТА: ИНТЕГРАЦИЯ АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ СИСТЕМ, ЭЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБОРОТА И ОЦЕНКА ЦИФРОВОЙ ЗРЕЛОСТИ 136
Эргашев Худойназар Хабибуллаевич
Шодиёров Бахримурод
QAYTA TIKLANUVÇI ENERGETIKANI RIVOJLANTIRIŞDA DAVLAT-XUSUSIY ŞERIKLIK MEXANIZMINING SAMARADORLIGI (ÖZBEKISTON RESPUBLIKASI MISOLIDA) 142
Eşquvatova Pokiza Aslanqul qizi
СТРАТЕГИЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫМ ПОТЕНЦИАЛОМ МОЛОКОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ В КОНТЕКСТЕ ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКИ 147
Узганбаева Дилноза Тохтасиновна
TEMIR YÖL TRANSPORTI KORXONALARIDA MOLIYAVIY NATIJALAR AUDITINI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA TAKOMILLAŞTIRIŞ 153
Misirov Xurşid Mamasobiroviç
ÖZBEKISTONDA ZIYORAT TURIZMINING RAQAMLI TRANSFORMATSIYASI: IMKONIYATLAR VA RIVOJLANIŞ YÖNALIŞLARI 162
Şaxriyorov Şohrux Sur'at öğli
MAMLAKATIMIZDA AGROKLASTER SIYOSATINI AMALGA OŞIRIŞNING ILMIY, NAZARIY VA AMALIY YÖNALIŞLARI 168
Ibragimov Nodir Nusriddinoviç
JISMONIY ŞAXSLAR DAROMADLARINI SOLIQQA TORTIŞ MEXANIZMINI TAKOMILLAŞTIRIŞ: FISKAL SAMARADORLIK VA IJTIMOIY ADOLATLILIK 173
Usmanova Muxlisa Sagdullayevna
Qahramonov Ramazon Kamol öğli
WATERGEMS VA EPANET DASTURIY MAJMUALARI YORDAMIDA MAGISTRAL SUV TARMOQLARIDAGI GIDRAVLIK YO'QOTISHLARNI RAQAMLI MODELLAŞTIRIŞ VA OPTIMALLAŞTIRIŞ 180
Parpiyev Sayfidin Fazliddinoviç
KIÇIK TADBIRKORLIK SUBYEKTLARIDA RISKLARNI IDENTIFIKATSIYALAŞ VA MONITORING QILIŞ TIZIMINI RIVOJLANTIRIŞ 189
Umarov Azizjon Azamjon oğli
UZOQ MUDDATLI AKTIVLAR AUDITI NATIJALARINI UMUMLAŞTIRIŞ VA RASMIYLAŞTIRIŞNI TAKOMILLAŞTIRIŞ 198
Bakayev Xurşid Maxmudoviç
TÖQIMAÇILIK KORXONALARIDA YAŞIL BIZNES MODELLARNI QÖLLAŞ SAMARADORLIGINI BAHOLAŞ 205
Yoqubova Maftuna Zuhriddin qizi
RAQAMLI MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETIŞ DARAJASI VA SAMARADORLIGI TAHLILI 210
Ibragimova Mohigul Komiljon qizi
DEBITORLIK QARZLARINI BOŞQARIŞDA XARIDORLARNING KREDIT RISKINI BAHOLAŞNING INTEGRATSIYALAŞGAN MODELI 215
Zaripova Nozima Abdujabbor qizi

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ПОВЫШЕНИЯ ПОКУПАТЕЛЬНОЙ СПОСОБНОСТИ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАЦИИ МАРКЕТИНГА И МЕРЧАНДАЙЗИНГА В РОЗНИЧНОЙ ТОРГОВЛЕ 219
Маматкулова Шоира Джалоловна
ТРАНСФОРМАЦИЯ РЫНКА ТРУДА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ: МИРОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ОПЫТ УЗБЕКИСТАНА 224
Динара Ташевна Гафарова
MAMLAKATDA LOGISTIKA SOHASINI TAŞKIL QILIŞNING IQTISODIY ASOSLARI VA RIVOJLANIŞ BOSQIÇLARI 230
Xöjayeva Nargiza Bekpulat qizi
TURISTIK XIZMATLARINI RAQAMLI TRANSFORMATSIYA QILIŞNI BOŞQARIŞNING TAŞKILIY-IQTISODIY MEXANIZMLARI 234
Tajieva Şaxnoza Mamarejabovna
O‘ZBEKISTONDA XIZMATLAR EKSPORTINING HOLATI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI 239
Mardonov Baxodir Baxronovich
OILADA JISMONIY MADANIYATNI ŞAKLLANTIRIŞNING AHAMIYATI VA UNI AMALGA OŞIRIŞ MASALALARI ORQALI SOĞLIQNI SAQLAŞ IQTISODIYOTINI TAKOMILLAŞTIRIŞ MASALALARI 245
Abdilaxatov Zafar Abdigapiroviç
EKSPORT-IMPORT OPERATSIYALARINING HISOBI VA AUDITINING MAQSADI, VAZIFALARI HAMDA ULARNI TAKOMILLAŞTIRIŞ 250
Misirov Asliddin Mamasobiroviç
Kuçkorova Xalima Azamat qizi
Yöldoşeva Zarnigor Oybek qizi
SOTIŞ UÇUN MÖLJALLANGAN UZOQ MUDDATLI AKTIVLARNI TAN OLIŞ MEZONLARI 256
Niyatov Jahongir Abdugappor öğli
ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ И НЕОБХОДИМОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ ЗЕЛЕНОЙ ЭКОНОМИКИ В УЗБЕКИСТАНЕ 261
Ойдин Давроновна Хамракулова
XORIJIY SAVDO HAMKORLARINI TANLAŞ VA BAHOLAŞ ORQALI EKSPORT FAOLIYATINI BOŞQARIŞNI TAKOMILLAŞTIRIŞ 265
Ibragimova Nilyufar Tairovna
RAQAMLI IQTISODIYOT VA SUN’IY INTELLEKT: TRANSFORMATSIYA JARAYONLARI VA YANGI IMKONIYATLAR 269
Tulyaganov Abdumalik Abdiraximoviç
ÖZBEKISTONDA KIÇIK VA ÖRTA BIZNES TARMOQ TUZILMASIDAGI SILJIŞLAR VA SUBYEKTLAR FAOLLIGINING HUDUDIY TAFOVUTLARINI STATISTIK BAHOLAŞ 274
Nazarov Nazar Ğulom öğli
IQTISODIYOTNING REAL SEKTORLARIDA SOLIQ SIYOSATINING TADBIRKORLIK FAOLIYATI VA KIÇIK BIZNES SUBYEKTLARIGA TA’SIRI 282
Rustamova Xurşidahon Şuxratjon qizi
RADIOALOQA VA TELEVIDENIYE KORXONALARIDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA ŞAROITIDA BOŞQARUV SAMARADORLIGI VA MOLIYAVIY BARQARORLIKNI OŞIRIŞ YÖLLARI 288
Xusanov Uluğbek Nishonoviç
MINTAQA IQTISODIYOTINI BARQAROR RIVOJLANTIRIŞDA MAHALLIY BYUDJET DAROMADLARIDAN SAMARALI FOYDALANIŞNING TAŞKILIY-IQTISODIY MEXANIZMLARI 293
Xudoyqulov Hamidjon Abdullayeviç
HUDUDLARNING TURISTIK-REKREATSION SALOHIYATINI BAHOLAŞ VA UNDAN FOYDALANIŞ SAMARADORLIGINI OŞIRIŞ YÖLLARI 298
Hasanov Samad Axatillayeviç
ВЛИЯНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ДЕНЕЖНЫХ ПЕРЕВОДОВ НА ВНЕШНЮЮ УСТОЙЧИВОСТЬ УЗБЕКИСТАНА 304
Нуриддинова Амалия Равшан кизи

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MEVA-SABZAVOTÇILIK KORXONALARI FAOLIYATINI BOŞQARIŞ MEXANIZMLARINI TAKOMILLAŞTIRIŞ 311
Ğafurov Rustam Abdirasuloviç
TALABLARNI ANIQLAŞ VA WBS IŞLAB ÇIQIŞNING LOYIHA BOŞQARUVIDAGI AHAMIYATI 316
Ğaniyev Baxtiyor Ibrohim oğli
Toğayev Salim Sobiroviç
UY XÖJALIKLARI QUYOŞ ELEKTR STANSIYALARINING IQTISODIY SAMARADORLIGINI SUBSIDIYA SIYOSATI NOANIQLIGI ŞAROITIDA STOXASTIK MODELLAŞTIRIŞ (FARĞONA VILOYATI MISOLIDA) 321
Abdurahimov Muhibilloh
SANOAT KORXONALARIDA TEXNOLOGIK OPERATSIYALARNING QÖŞIMÇA QIYMAT YARATIŞDAGI IŞTIROKINI BAHOLAŞ ASOSIDA TEJAMKOR IŞLAB ÇIQARIŞNI TAKOMILLAŞTIRIŞ 327
Yusupov Uluğbek Mamayusupoviç
ÖZBEKISTON QIŞLOQ XÖJALIGI MAHSULOTLARI EKSPORTINING RIVOJLANIŞ TENDENSIYALARI 333
Rustamova Iroda Baxramjanovna
SUĞURTA TALABINING NAFLILIK NAZARIYASINI VAQT VA INFLYATSIYA OMILLARI TA'SIRIDA TAHLIL QILIŞ 340
Nasretdinova Şaxnoza Saidakmalovna
A FIVE-GAP DIAGNOSTIC FRAMEWORK FOR YOUTH SKILLS MISMATCH IN UZBEKISTAN 346
Mukhsinjon Murodullaevich Kholmukhamedov
TRANSPORT-LOGISTIKA TIZIMINI RIVOJLANTIRIŞNING INTEGRATSIYALAŞGAN TAŞKILIY-IQTISODIY MEXANIZMI: KONSEPTUAL MODEL VA SINERGIYA SAMARASI 356
Agzamova Marguba Mirabdullayevna
HINDISTON IQTISODIY DIPLOMATIYASI XUSUSIYATLARI 362
Mustapova Hilolaxon Islamovna
RAHBARLIK USLUBLARINI TANLAŞ VA QÖLLAŞDA ZAMONAVIY BOŞQARUV YONDAŞUVLARIDAN FOYDALANIŞ 368
Ubaydullayev Lutfulla Xabibullayeviç
MAHSULOT IŞLAB ÇIQARIŞNI DIVERSIFIKATSIYALAŞNING IQTISODIY MOHIYATI, ŞAKLLARI VA TASNIFIY XUSUSIYATLARI 374
Rustambekova Feruza Rustambek qizi
JORIY AKTIVLAR AUDITINI TAKOMILLAŞTIRIŞDA RISKLARNI BAHOLAŞ, IÇKI NAZORAT, AUDITORLIK DALILLARI VA AUDITORLIK JAVOB ÇORALARI MODELI 379
Mavlanova Dilrabo O'ktamovna

JORIY AKTIVLAR AUDITINI TAKOMILLAŞTIRIŞDA RISKLARNI BAHOLAŞ, IÇKI NAZORAT, AUDITORLIK DALILLARI VA AUDITORLIK JAVOB ÇORALARI MODELI

Mavlanova Dilrabo O‘ktamovna
Texnologiya, menejment va kommunikatsiya instituti
Iqtisodiyot, moliya va buxgalteriya hisobi kafedrasining katta öqituvçisi
E-mail: dilrabomavlanova@gmail.com
ORCID: 0009-0004-3572-2991

Annotatsiya. Tadqiqotning maqsadi joriy aktivlar auditida muhim buzib körsatiş riskidan dalillar bilan asoslangan auditorlik amaliga ötişni auditorlik tasdiği darajasida formallaştirişdan iborat. Tadqiqotda xalqaro audit standartlarining normativ-qiyosiy tahlili, qaror qoidalarini modellaştiriş hamda beşta ijobiy (S1-S5) va törtta salbiy (N1-N4) konstruktiv ssenariy asosida deterministik mantiqiy tekşiriş usullari qöllanildi. “Risk-nazorat-dalil-auditorlik javob çorasi” (RNDAJ) modeli, R-ID, C-ID, E-ID, A-ID va T-ID identifikatorlarining özaro boğlaniş tartibi, nazoratga tayanişning ikki bosqiçli mezoni hamda qondirilmagan dalil talabini maqsadli auditorlik amaliga ötkazuvçi qaror matritsasi işlab çiqildi. Beşta asosiy ssenariyda qarorlar zanjiri töliq şakllantirildi (5/5). Törtta salbiy ssenariyda nazoratga yetarli dalillarsiz tayaniş, dalil boşliğini asossiz ravişda yopiş va qarorlar izçilligining buzilişi belgilangan qoidalarga zid ekanligi aniqlandi (4/4). Olingan natijalar model qoidalarining mazkur sinov töplami doirasidagi mantiqiy izçilligini ifodalaydi. Modelning amaliy samaradorligi mustaqil etalonga asoslangan qiyosiy sinov orqali baholanişi lozim. Tadqiqotning ilmiy hissasi auditorlik tasdiğiga boğlangan dalil boşliğidan tekşiriladigan auditorlik amaliga va versiyalangan qaror hujjatiga ötişning formal axborot-uslubiy mexanizmini asoslaşdan iborat.

Kalit sözlar: joriy aktivlar; moliyaviy hisobot auditi; muhim buzib körsatiş riski; auditorlik tasdiği; nazoratga tayaniş; dalil boşliği; audit dasturi; qaror trassirovkasi; RNDAJ.

Abstract. The study aims to formalize the transition from risks of material misstatement to evidence-supported audit procedures at the financial-statement assertion level in audits of current assets. The methodology combines a comparative analysis of International Standards on Auditing, decision-rule modelling, and deterministic logical verification based on five positive (S1-S5) and four negative (N1-N4) constructed scenarios. The study develops the risk–control–evidence–audit response (RNDAJ) model, establishes the interconnections among the R-ID, C-ID, E-ID, A-ID, and T-ID identifiers, introduces a two-stage criterion for reliance on controls, and constructs a decision matrix that maps outstanding evidence requirements to targeted audit procedures. Complete decision chains were established for all five baseline scenarios (5/5). In the four negative scenarios, violations of the specified decision rules were identified, including unsupported reliance on controls, unjustified closure of evidence gaps, and disruptions in decision traceability (4/4). The findings demonstrate the logical consistency of the model’s rules within the specified test set. However, the model’s practical effectiveness requires evaluation through comparative testing against an independent benchmark. The scientific contribution lies in establishing a formal information and methodological framework for transforming an assertion-specific evidence gap into a verifiable audit procedure and a version-controlled decision record.

Keywords: current assets; financial statement audit; risk of material misstatement; assertions; reliance on controls; evidence gap; audit program; decision traceability; RNDAJ.

Аннотация. Цель исследования заключается в формализации перехода от риска существенного искажения к аудиторской процедуре, обоснованной доказательствами, на уровне предпосылок финансовой отчётности при аудите оборотных активов. В исследовании применены нормативно-сопоставительный анализ Международных стандартов аудита, моделирование правил принятия решений и детерминированная логическая проверка на основе пяти положительных (S1-S5) и четырёх отрицательных (N1-N4) сконструированных сценариев. Разработаны модель «риск-контроль-доказательство–аудиторский ответ» (РНДАЖ), схема взаимосвязи идентификаторов R-ID, C-ID, E-ID, A-ID и T-ID, двухэтапный критерий обоснованности опоры на контроль, а также матрица решений, обеспечивающая преобразование неудовлетворённой потребности в аудиторских доказательствах в целевую аудиторскую процедуру. Во всех пяти основных сценариях сформирована полная цепочка принятия решений (5/5). В четырёх отрицательных сценариях выявлены нарушения установленных правил, включая опору на контроль без достаточных доказательств, необоснованное закрытие пробелов в доказательствах и нарушение прослеживаемости решений (4/4). Полученные результаты подтверждают логическую согласованность правил модели в пределах заданного набора испытательных сценариев. При этом практическая эффективность модели требует оценки посредством сравнительного тестирования с использованием независимого эталона. Научный вклад исследования заключается в обосновании формального информационно-методического механизма перехода от пробела в аудиторских доказательствах, связанного с конкретной предпосылкой финансовой отчётности, к проверяемой аудиторской процедуре и версионируемому документу решения.

Ключевые слова: оборотные активы; аудит финансовой отчётности; риск существенного искажения; предпосылки финансовой отчётности; опора на контроль; пробел в аудиторских доказательствах; программа аудита; прослеживаемость решений; РНДАЖ.

KIRIŞ

Tadqiqotning dolzarbligi. Joriy aktivlarning iqtisodiy tabiati va ularni buxgalteriya hisobida baholaş usullari bir-biridan farq qiladi. Zaxiralarning mavjudligi, tugallanmagan işlab çiqariş tannarxi, tayyor mahsulotning sof realizatsiya qiymati, debitorlik qarzlarining undirilişi va bank hisobvaraqlaridagi qoldiqlar turli auditorlik tasdiqlariga taalluqlidir. Şu sababli auditorlik risklarini faqat umumlaştirilgan ball orqali baholaş muayyan auditorlik dalillariga bölgan ehtiyojni qaysi audit amali orqali qondiriş zarurligini töliq aks ettirmaydi.

Amaliyotda asosiy masala audit işçi hujjatlarining hajmi bilan emas, balki muayyan buzib körsatiş ssenariysidan tegişli dalil va auditorlik amaliga ötişni şaffof, takrorlanadigan hamda mustaqil ravişda qayta tekşiriladigan qaror şaklida hujjatlaştiriş bilan boğliq. Bu holat, ayniqsa, nazorat testlarida belgilangan tartibdan çetga çiqiş aniqlanganda yoki olingan hujjat tegişli auditorlik tasdiği uçun yetarli bölmaganda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mavzuga oid adabiyotlar şarhi va me'yoriy asoslar. Joriy aktivlar auditini takomillaştiriş risklarni baholaş, içki nazoratni örganiş, auditorlik dalillarini tanqidiy tahlil qiliş va tekşiriş natijalarini hujjatlaştiriş jarayonlarining özaro boğliqligini tadqiq etişni talab qiladi. Mazkur masalalar ilmiy adabiyotlarda riskka asoslangan audit, strategik-tizimli yondaşuv, professional skeptitsizm va auditorlik jarayonining kuzatiluvçanligi doirasida örganilgan. Uşbu yönalişlar joriy aktivlar böyiça auditorlik qarorlarini şakllantirişning nazariy asoslarini taşkil etadi.

W. R. Knechel riskka asoslangan auditning şakllanişi, uni qöllaş jarayonidagi qiyinçiliklar va rivojlaniş imkoniyatlarini tahlil qilgan [12]. Muallif biznes risklariga yönaltirilgan yondaşuvning audit metodologiyasidagi örnini muhokama qilib, uning imkoniyatlari va amaliyotga joriy etilişiga tanqidiy baho bergan. Mazkur tadqiqotdan joriy aktivlar auditi uçun kelib çiqadigan uslubiy xulosa şundan iboratki, korxona faoliyatiga xos risklarni aniqlaş ularning moliyaviy hisobotdagi ehtimoliy buzib körsatişlar bilan boğliqligini oçib berişi lozim. Masalan, mahsulotga talabning pasayişi tayyor mahsulot qiymatining qoplanmasligi, xaridorlar tomonidan tölovlarning keçiktirilişi esa debitorlik qarzlarining undirilmasligi xavfini yuzaga keltirişi mumkin. Binobarin, umumiy biznes riski muayyan aktiv va auditorlik tasdiği darajasida aniqlaştirilgandagina maqsadli auditorlik amalini tanlaşga xizmat qiladi.

M. E. Peecher, R. Schwartz va I. Solomon strategik-tizimli auditni dalillarga tayangan holda risk haqidagi qaraşlarni şakllantiriş va qayta körib çiqiş jarayoni sifatida tavsiflaganlar [14]. Ularning yondaşuviga köra, auditor korxonaning biznes modeli va uning amalga oşirilişini örganiş orqali moliyaviy hisobot körsatkiçlariga doir kutilmalarni işlab çiqadi hamda keyinçalik ularni rahbariyat tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlar bilan taqqoslaydi. Uşbu qaraş joriy aktivlar auditida hisob registrlaridagi summalarni tekşirişni işlab çiqariş, sotiş va hisob-kitob jarayonlariga oid ma'lumotlar bilan töldiriş zarurligini asoslaydi. Mazkur maqola nuqtayi nazaridan,

bunday yondaşuv yangi dalillar kelib tuşişi bilan risk bahosi va auditorlik amali örtasidagi boğliqlikni qayta körib çiqiş uçun nazariy asos bölib xizmat qiladi.

Auditorlik dalillarini baholaşning xulq-atvorga oid jihatlari M. W. Nelsonning professional skeptitsizmga bağişlangan tadqiqotida yoritilgan [13]. Muallif professional skeptitsizmni auditor ixtiyoridagi axborot şaroitida muayyan tasdiqning notoğri bölişi xavfiga nisbatan yuqori darajadagi huşyorlikni aks ettiruvçi mulohaza va qarorlar bilan boğlaydi. Uşbu yondaşuvga köra, joriy aktivlarga oid hujjatning mavjudligi uning tegişli auditorlik tasdiği uçun yetarli dalil ekanligini öz-özidan anglatmaydi. Masalan, debitorlik qarzi böyiça hisobvaraq-fakturaning mavjudligi mazkur qarzning undirilişini öz-özidan tasdiqlamaydi. Şu sababli auditorlik dalillarini baholaşda ularning aynan qaysi auditorlik tasdiğiga taalluqli ekanligi hamda qöşimça tekşiriş ötkaziş zarurati alohida körib çiqilişi lozim.

Auditorlik jarayonini hujjatlaştiriş va qayta tekşiriş masalalari M. G. Alles, A. Kogan va M. A. Vasarhelyi tadqiqotida rivojlantirilgan [1]. Mualliflar uzluksiz işonç bildiriş tizimlarida jarayonlarni qayd etuvçi himoyalangan elektron jurnallar auditorlik tekşiruvining öziga nisbatan nazorat izini şakllantirişini asoslaydilar. Uşbu yondaşuvning mazkur tadqiqot uçun ahamiyati auditorlik xulosasi bilan bir qatorda, unga asos bölgan harakatlar va dalillarni ham qayta tiklaş imkoniyatiga e'tibor qaratilişidadir. Şu bois auditorlik qarorlarining kuzatiluvçanligini mustaqil ilmiy yangilik sifatida emas, balki mavjud ilmiy yondaşuv sifatida baholaş maqsadga muvofiq. RNDAJ modelining farqlovçi jihati esa kuzatiluvçanlikni joriy aktivlarning muayyan auditorlik tasdiqlari, dalil talablari va audit dasturidagi özgarişlar darajasida tuzilmalaştiriş bilan belgilanadi.

Körib çiqilgan ilmiy manbalar tahlili riskka asoslangan audit, auditorlik dalillarini tanqidiy baholaş va auditorlik jarayonining kuzatiluvçanligi bir-birini töldiruvçi yönalişlar ekanligini körsatadi. Mazkur tadqiqot uşbu ilmiy qaraşlarni birlaştirgan holda, joriy aktivlar auditida muayyan risk, unga tegişli nazorat, qondirilmagan dalil talabi, maqsadli auditorlik amali hamda qarorning yangilangan versiyasi örtasidagi özaro boğliqlikni formallaştirişga qaratilgan. Şunga muvofiq, RNDAJ modelining taklif etilayotgan ilmiy hissasi umumiy riskka asoslangan yondaşuvni R-ID, C-ID, E-ID, A-ID va T-ID identifikatorlari orqali tekşiriladigan amaliy mexanizmga aylantirişdan iborat. Mazkur mexanizmning amaliy ustunliklari mustaqil qiyosiy sinovlar asosida baholanişi lozim.

Uşbu ilmiy yondaşuvlarning me'yoriy asoslarini xalqaro audit standartlari töldiradi.

ISA 315 (Revised 2019) xalqaro audit standarti ajralmas risk va nazorat riskini alohida baholaşga, şuningdek, moliyaviy hisobot hamda auditorlik tasdiqlari darajasida muhim buzib körsatiş risklarini aniqlaşga asos yaratadi[1]. ISA 330 risklarga javoban protseduralarning xususiyati, vaqti va hajmini belgilaş hamda tegişli hollarda nazoratlarning işlaş samaradorligini testlaşni talab etadi[2]. ISA 500 dalilning yetarliligi va maqbulligiga, şu jumladan, uning relevantligi va işonçliligiga e'tibor qaratadi[3].

ISA 501 zaxiralarning jismoniy sanoğiga tegişli ayrim maxsus talablarni, ISA 505 taşqi tasdiqlaşni, ISA 530 auditorlik tanlamasini, ISA 230 esa işçi hujjatlarda qarorlar va dalillarni qayd etiş qoidalarini aniqlaştiradi[4]. Demak, "riskni bahola - audit javob çorasini rejala - dalil ol" zanjiri xalqaro audit standartlarida belgilangan yondaşuvni ifodalaydi.

IAASB 2026-yil 5-avgustda ISA 330, ISA 500 va ISA 520 böyiça özgartişlar loyihasini e'lon qildi[5].

Unda dalillardan foydalaniş maqsadi, axborotning relevantligi va işonçliligi, raqamli muhit hamda professional skeptitsizmga e'tibor kuçaytirilgan; muhokama muddati 2026-yil 15-dekabrgaça belgilangan. 2026-yil 30-sentabrda e'lon qilingan IAASB qöllanmasi[6] amaldagi standartlarning joriy naşrini aniqlaş imkonini

1 IAASB. ISA 315 (Revised 2019): Identifying and Assessing the Risks of Material Misstatement. - New York: IAASB, 2019. URL: https://www.iaasb.org/publications/isa-315-revised-2019-identifying-and-assessing-risks-material-misstatement

2 International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). ISA 330: The Auditor's Responses to Assessed Risks // 2026 Handbook of International Quality Management, Auditing, Review, Sustainability and Other Assurance, and Related Services Pronouncements. - New York: IFAC, 2026. Vol. I.

3 IAASB. ISA 500: Audit Evidence // 2026 Handbook of International Quality Management, Auditing, Review, Sustainability and Other Assurance, and Related Services Pronouncements. - New York: IFAC, 2026. Vol. I.

4 IAASB. ISA 501: Audit Evidence - Specific Considerations for Selected Items // 2026 Handbook of International Quality Management, Auditing, Review, Sustainability and Other Assurance, and Related Services Pronouncements. - New York: IFAC, 2026. Vol. I; IAASB. ISA 505: External Confirmations // 2026 Handbook of International Quality Management, Auditing, Review, Sustainability and Other Assurance, and Related Services Pronouncements. - New York: IFAC, 2026. Vol. I; IAASB. ISA 530: Audit Sampling // 2026 Handbook of International Quality Management, Auditing, Review, Sustainability and Other Assurance, and Related Services Pronouncements. - New York: IFAC, 2026. Vol. I; IAASB. ISA 230: Audit Documentation // 2026 Handbook of International Quality Management, Auditing, Review, Sustainability and Other Assurance, and Related Services Pronouncements. - New York: IFAC, 2026. Vol. I.

5 IAASB. Proposed Revisions for Audit Evidence & Risk Response: ISA 330, ISA 500 & ISA 520. Exposure Draft. - 5 August 2026. URL: https://www.iaasb.org/publications/proposed-revisions-audit-evidence-risk-response-isa-330-isa-500-isa-520; IAASB. IAASB Proposes Revisions to Core Standards to Enhance Risk-Based Audit Framework and Address Technological Advances. - 5 August 2026. URL: https://www.iaasb.org/news-events/2026-08/iaasb-proposes-revisions-core-standards-enhance-risk-based-audit-framework-and-address-technological

6 IAASB. 2026 Handbook of International Quality Management, Auditing, Review, Sustainability and Other Assurance, and Related Services Pronouncements. - New York: IFAC, 2026. Vol. I. URL: https://www.iaasb.org/publications/2026-handbook-international-quality-management-auditing-review-sustainability-and-other-assurance

beradi. Muhokamaga çiqarilgan loyihani kuçga kirgan standart bilan tenglaştirib bölmagani sababli, mazkur maqolada amaldagi ISA 330ning muhim operatsiyalar guruhlari, hisobvaraqlar qoldiqlari va oçib beriladigan ma'lumotlar böyiça mohiyati böyiça audit amallariga doir talablari asos qilib olinadi.

Standartlar auditorning kasbiy mulohazasini markazga qöyadi, biroq risk, kalit nazorat, nazoratning işlaş samaradorligini testlaş, hali qoplanmagan dalil ehtiyoji va audit dasturidagi özgarişlarni yagona identifikatorlar tizimida qayd etişning joriy aktivlarga ixtisoslaşgan amaliy usulini bevosita belgilamaydi. Standart talablari va taklif etilayotgan işçi mexanizm örtasidagi farq quyidagiça keltirilgan (1-jadval).

1-jadval

Xalqaro audit standartlari va taklif etilayotgan işçi mexanizm örtasidagi farq[7]

Mezon	Standartdagi mavjud talab	RNDAJning aniqlaştiruvçi işçi natijasi
Risk	ISA 315: risk va auditorlik tasdiği	Aktiv-stsenariy-tasdiq kesimida R-ID
Nazorat	ISA 315/330: dizayn, joriy etiş, işlaş	C-ID, alohida test va tayaniş maqomi
Dalil	ISA 500: yetarlilik va maqbullik	E-ID: dalil talabi va oçiq böşliq
Javob	ISA 330: xarakter, vaqt va kölam	A-ID: protsedura hamda özgariş sababi
Hujjat	ISA 230: dalil va qaror izi	T-ID: versiya va sababni orqaga tiklaş

Ilmiy muammo, maqsad va gipoteza. **Ilmiy boşliq.** Mavjud standartlarda riskka javob beriş va auditorlik dalillarini baholaşning umumiy tamoyillari belgilangan, biroq muayyan dalil boşliğini tegişli auditorlik protsedurasi hamda audit dasturining özgartirilgan versiyasi bilan aniq obyekt va auditorlik tasdiği darajasida boğlaşni formallaştiruvçi qoidalarni yanada rivojlantiriş zarurati mavjud. Tadqiqotning ilmiy yangiligi umumiy "risk - javob - dalil" qoidasini qayta nomlaşda emas, balki aynan uşbu boğliqlikni formallaştirişda namoyon böladi.

Tadqiqot maqsadi - joriy aktivlarning muhim auditorlik tasdiqlari kesimida risk-nazorat-dalil-auditorlik javob çorasi (RNDAJ) modelini şakllantiriş, qarorlar uçun zarur şartlarni hamda dalil boşliğidan maqsadli auditorlik amaliga ötiş qoidasini asoslaş, şuningdek, konstruktiv va salbiy ssenariylarda uşbu qoidalarning mantiqiy izçilligini tekşiriş.

Tadqiqot savollari: (RQ1) joriy aktivlar böyiça riskni auditorlik tasdiği, nazorat, dalil talabi va auditorlik amali bilan qanday identifikatorlar tizimi orqali izçil boğlaş mumkin? (RQ2) nazoratga tayaniş va dalil boşliğini yopiş qanday tekşiriladigan şartlarga böysundirilişi kerak? (RQ3) taklif etilgan qoidalar töliq va nomaqbul kiriş ma'lumotlari şaroitida mantiqiy izçil natija beradimi?

Ilmiy gipoteza: talab etilgan dalilni muayyan auditorlik tasdiği va auditorlik amaliga boğlovçi identifikatorlar tizimi audit dasturidagi qarorlarning tekşiriluvçanligi va izçilligini ta'minlaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot dizayni. Tadqiqot normativ-qiyosiy tahlil, jarayonlarni dekompozitsiyalaş, qaror qoidalarini formallaştiriş, deterministik ssenariyli sinov va salbiy holatlarni tahlil qiliş usullariga asoslanadi. Tahlil birligi "joriy aktiv turi - hisobot sanasi - muhim buzib körsatiş ssenariysi - auditorlik tasdiği" boğlamidan iborat. Qoidalar sinovdan oldin belgilandi va keyinçalik har bir keysning kiriş holati hamda kutiladigan javobi bilan soliştirildi.

Sinov ma'lumotlari. Sinov töplami ikki guruhdan iborat: (a) zaxiralar, tugallanmagan işlab çiqariş, tayyor mahsulot, debitorlik qarzlari va pul mablağlari böyiça beşta töliq konstruktiv keys (S1-S5); (b) kiriş ma'lumotlari ataylab töliq bölmagan yoki ziddiyatli şaklda tuzilgan törtta qoida buzilişi keysi (N1-N4). Ssenariylar muayyan korxonada sodir bölgan holatlarni emas, balki işçi algoritmni tekşiriş maqsadida muallif tomonidan tuzilgan ma'lumotlar töplamini ifodalaydi. Şu sababli mantiqiy tekşiruv auditorlik dalillarini amalda yiğiş va qiyosiy dala tajribasining örnini bosmaydi.

RNDAJ pasporti va boğlaniş qoidalari. Modelning asosiy birligi R-ID (risk), C-ID (kalit nazorat), E-ID (zarur dalil), A-ID (auditorlik amali) va T-ID (qaror özgarişining versiyasi) identifikatorlaridan taşkil topadi (2-jadval). Boğlanişlar köp qiymatli xususiyatga ega: bitta risk bir neçta nazoratga, bitta nazorat bir neçta riskka, bitta auditorlik tasdiği esa bir neçta dalil talabiga boğlanişi mumkin. Har bir oçiq E-ID böyiça aniq A-ID yoki asoslantirilgan rad etiş yoxud qayta baholaş qarori hujjatlaştirilişi, A-IDning maqsadi esa tegişli auditorlik tasdiğiga mos kelişi şart. Nazorat testining ijobiy natija berişi mustaqil dalilga bölgan ehtiyojni avtomatik ravişda qondirmaydi (2-jadval).

7 Xalqaro audit standartlari asosida muallif işlanmasi. IAASB. ISA 315 (Revised 2019): Identifying and Assessing the Risks of Material Misstatement. Ko'rsatilgan manba; International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). ISA 330: The Auditor's Responses to Assessed Risks. Ko'rsatilgan manba; IAASB. ISA 500: Audit Evidence. Ko'rsatilgan manba; IAASB. ISA 230: Audit Documentation. Ko'rsatilgan manba.

2-jadval

RNDAJ pasporti[8]

ID	Majburiy maydonlar	Tekşiriluvçi natija
R-ID	Aktiv, sana, tasdiq, stsenariy, risk bahosi	Riskning aniq hisobot da'vosiga boğlanişi
C-ID	Nazorat egasi, davr, dizayn, joriy etiş, test	Tayaniş maqomining dalili
E-ID	Manba, relevantlik, işonçlilik, böşliq maqomi	Dalil yetarliligi va maqbulligi
A-ID	Amal mazmuni, xususiyati, vaqti, qamrovi	Maqsadli audit javob çorasi
T-ID	Eski/yangi qaror, sabab, sana, işçi qoğoz	Qarorning qayta tiklanişi

Risk ustuvorligi va nazoratga tayaniş mezoni. Dastlabki ustuvorlaştiriş uçun 1-5 ballik ehtimol (P_i) va ta'sir (I_i) şkalalaridan foydalanildi:

$$S_i = P_i \times I_i;\ P_i, I_i \in \{1, 2, 3, 4, 5\} \quad (1)$$

Bunda S_i körsatkiçining 1-5 ball oraliğida bölişi past, 6-14 ball oraliğida bölişi örta va 15-25 ball oraliğida bölişi yuqori ustuvorlikni ifodalovçi şartli içki şkala hisoblanadi. Mazkur şkala qarorlarni vizual tarzda taşkil etiş vositasi bölib, ehtimolning statistik bahosi yoki ISA 315da belgilangan majburiy çegaraviy qiymat hisoblanmaydi. Muhim risk (significant risk) maqomi uşbu ballga avtomatik ravişda boğlanmaydi; auditor uni riskning xususiyati, muhimlik darajasi, firibgarlik alomatlari va kasbiy mulohazasi asosida baholaydi.

Nazoratga tayaniş ikki alohida şart asosida belgilanadi: (1) nazoratning loyihalanişi tegişli riskni bartaraf etiş yoki aniqlaş uçun mos bölişi hamda uning amalda joriy etilganligini tasdiqlovçi dalillar olinişi; (2) agar auditor nazoratga tayanişni rejalaştirsa yoki faqat mohiyati böyiça auditorlik amallari orqali yetarli dalil oliş mumkin bölmasa, nazoratning tegişli davrdagi işlaş samaradorligi tekşirilişi. Zarur işlaş samaradorligi testi ötkazilmagan bölsa, nazoratga tayaniş yuzasidan ijobiy xulosa berilmaydi (3-jadval). Mazkur şartlar ISA 315 va ISA 330ning amaldagi talablariga asoslanadi; mualliflik yeçimi esa uşbu şartlarni qaror hujjatlari va auditorlik amallari bilan identifikatorlar orqali boğlaşdan iborat (3-jadval).

3-jadval

Nazoratga tayanişning qaror şartlari[9]

Nazorat maqomi	Şart	Auditorlik oqibati
Tayaniş mumkin	Dizayn va joriy etiş mos; talab etilgan işlaş testlari qoniqarli	Strategiyada çeklangan asosli tayaniş; zarur mazmunan amallar saqlanadi
Tayaniş mumkin emas	Muhim dizayn, joriy etiş yoki işlaş nuqsoni	Nazoratga tayanmaslik; mazmunan testlarni qayta belgilaş
Aniqlanmagan	Test dalili olinmagan yoki yetarli emas	Qöşimça test yoki mustaqil mazmunan amal

Dalil boşliğiga asoslangan qaror algoritmi. "Dalil boşliği" deganda muayyan auditorlik tasdiği böyiça asoslangan xulosa çiqariş uçun zarur bölgan, ammo hali yetarli va maqbul darajada olinmagan yoxud özaro zid bölgan ma'lumotlar majmuasi tuşuniladi. E-ID maqomi "oçiq", "qisman yopilgan" yoki "yopilgan" tarzida yuritiladi. Dalil boşliğini yopiş töğrisida qaror qabul qilişdan oldin dalilning relevantligi, işonçliligi va yetarliligi baholanadi. Zid axborot olingan taqdirda, avvalgi maqom va uning asosi saqlangan holda E-ID qayta oçiladi. Auditorlik amali töğrisidagi qaror quyidagi şartli funksiya sifatida ifodalanadi:

$$A_i = F(R_i, C_i, E_i, M_i, J_i) \quad (2)$$

Bu yerda A_i - tegişli auditorlik amali töğrisidagi qaror; R_i - baholangan risk va auditorlik tasdiği; C_i - nazoratga tayaniş imkoniyati; E_i - dalil boşliği maqomi; M_i - muhimlik va operatsiya kölami; J_i - auditorning kasbiy mulohazasi. F - şartli qaror funksiyasi bölib, ehtimoliy auditorlik riskini son jihatdan hisoblaş formulasi emas.

Qaror algoritmi yetti qadamdan iborat: (1) risk ssenariysi va auditorlik tasdiğini R-IDda aniqlaş; (2) C-ID böyiça nazoratning loyihalanişi, joriy etilişi va zarur işlaş samaradorligi testini tekşiriş; (3) E-IDning oçiq yoki qisman oçiq qoliş sababini belgilaş; (4) aynan şu auditorlik tasdiğiga relevant bölgan auditorlik amalini tanlaş;

8 Muallif taklifi.

9 Xalqaro audit standartlari asosida muallif taklifi. IAASB. ISA 315 (Revised 2019): Identifying and Assessing the Risks of Material Misstatement. Ko'rsatilgan manba; International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). ISA 330: The Auditor's Responses to Assessed Risks. Ko'rsatilgan manba; IAASB. ISA 500: Audit Evidence. Ko'rsatilgan manba.

(5) A-IDda auditorlik amalining xususiyati, bajariliş vaqti, kölami va mas'ulini belgilaş; (6) T-IDda qarorning sababi, avvalgi va yangi versiyalari hamda işçi hujjat manzilini saqlaş; (7) yangi dalil yoki ziddiyat yuzaga kelsa, risk bahosi va auditorlik javob çorasini qayta körib çiqiş. Şartlar va ularga mos qarorlar 4-jadvalda keltirilgan (4-jadval).

4-jadval

Dalil boşliği va auditorlik javob çorasining qoida matritsasi[10]

Şart	Tayaniş	Dalil	A-ID uçun qaror
Yuqori risk, işlaş testi qoniqarli	Asoslangan holda mumkin	Oçiq	Aynan oçiq tasdiq böyiça taşqi/mustaqil dalil oliş
Yuqori risk, nazorat samarasiz	Mumkin emas	Oçiq yoki qisman	Xususiyat, vaqt va qamrovni kuçaytiriş
Örta risk, test noaniq	Tayanilmaydi	Qisman oçiq	Qöşimça nazorat testi yoki mazmunan amal
Past risk, işlaş testidan ötgan	Asoslangan bölsa mumkin	Yopilgan	Mutanosib dastur; muhim moddalarga zarur mazmunan amallar
Har qanday risk, zid dalil	Qayta baholanadi	Qayta oçiladi	Ziddiyat sababini tekşiriş va audit strategiyasini qayta baholaş

Natijalarni baholaş mezonlari. Konstruktiv ssenariylar uçun törtta formal mezon belgilandi: T1 - risk va tegişli auditorlik tasdiği aniqlangan; T2 - nazorat maqomi hamda dalil talabi alohida qayd etilgan; T3 - oçiq dalil talabiga mos auditorlik amali belgilangan; T4 - qaror izi R-ID, C-ID, E-ID, A-ID va T-ID böyiça qayta tiklanadi. Barça mezonlar bajarilsa, $Z_i = 1$, aks holda $Z_i = 0$. Formal qoplaniş darajasi quyidagiça hisoblanadi:

$$Q = (\Sigma_{i=1}^{n} Z_i / n) \times 100\%;\ Z_i = 1, \text{agar } T1 \wedge T2 \wedge T3 \wedge T4, \text{aks holda } 0 \qquad (3)$$

Mezonlar audit sifatining universal körsatkiçi emas, balki qaror hujjatining oldindan belgilangan töliqlik şartlaridir. Salbiy keyslarda kutiladigan natija "ijobiy qarorni qaytariş" emas, balki aynan qoida buzilişini aniqlaş va qöşimça amalni belgilaş deb qabul qilindi: salbiy keys muvaffaqiyatli hisoblanişi uçun algoritm notöğri ijobiy qarorni rad etişi kerak.

TAHLIL VA NATIJALAR

Joriy aktivlarga xos risk-dalil ssenariylari. RNDAJ modeli beşta konstruktiv holatda qöllanildi. Har bir keysda risk, nazorat testi, dalil boşliği va auditorlik javob çorasi alohida belgilandi (5-jadval).

5-jadval

Joriy aktivlar auditida beşta şartli qaror ssenariysi[11]

Keys	Ob'yekt va tasdiq	Risk	Nazorat	Dalil	Audit javob çorasi
S1 / R-01	Tugallanmagan işlab çiqariş / baholaş	Buyurtmaga xarajat notöğri taqsimlangan	C-01: test salbiy	E-01: kalkulyatsiya oçiq	A-01: buyurtmalar kesimida qayta hisoblaş
S2 / R-02	Debitorlik / baholaş, davr	Eski qarz muddati yangi şartnomaga surilgan	C-02: test salbiy	E-02: huquqiy muddat oçiq	A-02: ID böyiça muddatlarni tiklaş, keyingi tölov/tasdiq
S3 / R-03	Zaxira / mavjudlik	Omborda jismoniy mavjudlik tasdiği qisman	C-03: test ijobiy	E-03: sanoq qisman oçiq	A-03: mustaqil sanoq va kesim testlari
S4 / R-04	Pul mablağlari / mavjudlik	Içki soliştirma bor, taşqi dalil yöq	C-04: test ijobiy	E-04: taşqi dalil oçiq	A-04: bankdan bevosita tasdiq
S5 / R-05	Tayyor mahsulot / baholaş	Sof realizatsiya qiymati uçun narx dalili yöq	C-05: aniqlanmagan	E-05: NRV dalili oçiq	A-05: keyingi sotuv va narx hujjatlari bilan qayta baholaş

Konstruktiv ssenariylarda qarorlarning trassirovkalaniş. S1-da tugallanmagan işlab çiqariş kalkulyatsiyasini qayta hisoblaş; S2-da debitorlik talabining mustaqil huquqiy muddatini tiklaş; S3-da nazorat testining ijobiy natijasiga qaramay, mavjudlik böyiça dalil oliş uçun mustaqil sanoq ötkaziş; S4-da içki bank soliştirmasiga qöşimça ravişda taşqi tasdiqlaş; S5-da sof realizatsiya qiymatini tegişli narxlar va keyingi sotiş hujjatlari asosida qayta baholaş belgilandi. Beşta keysning barçasida T1-T4 mezonlari bajarildi (6-jadval):

10 Muallif işlanmasi.
11 Muallifning deterministik modellaştirişi.

$$Q = (1 + 1 + 1 + 1 + 1) / 5 \times 100\% = 100\% \quad (4)$$

6-jadval

RNDAJ modelida formal qoplanişning mantiqiy tekşiruvi (1 - şart bajarilgan)[12]

Keys	T1	T2	T3	T4	Z_i	Model natijasi
S1	1	1	1	1	1	Kalkulyatsiya böşliği → qayta hisoblaş
S2	1	1	1	1	1	Muddat böşliği → şartnoma kesimida tiklaş
S3	1	1	1	1	1	Sanoq böşliği → mustaqil test
S4	1	1	1	1	1	Taşqi dalil böşliği → bank tasdiği
S5	1	1	1	1	1	NRV böşliği → qayta baholaş

Salbiy ssenariylarda qaror qoidalarining tekşirilişi. Törtta salbiy keysda kiriş ma'lumotlari töliq emas yoki izçil şakllantirilmagan. Barça holatlarda belgilangan qoidalar notöğri ijobiy qarorlarni rad etdi va qöşimça auditorlik amallarini bajarişni talab qildi. Mantiqiy tekşiriş natijasi 4/4 ni taşkil etdi (7-jadval).

7-jadval

RNDAJ qaror qoidalarining salbiy testlari[13]

Keys	Qoida buzilişi	Kutiladigan nazorat javobi	Mantiqiy natija
N1	Nazorat dizayni mos, işlaş testi yöq; tayaniş maqomi "mumkin"	Tayanişni tasdiqlamaslik; zarur test yoki mustaqil mazmunan amal	Qoida buzilişi aniqlanadi
N2	E-ID "yopilgan", ammo dalil işonçliligi tekşirilmagan	Dalil talabini qayta oçiş; relevant va işonçli manba söraş	Qoida buzilişi aniqlanadi
N3	Içki va taşqi dalil zid, lekin A-ID özgartirilmagan	Ziddiyat sababini tekşiriş, R-ID va A-IDni qayta baholaş	Qoida buzilişi aniqlanadi
N4	Oçiq E-ID uçun A-ID bor, lekin T-ID va qaror sababi yöq	Trassirovkani töliq emas deb baholaş; özgariş izini talab qiliş	Qoida buzilişi aniqlanadi

Nazorat testi va dalil yetarliligining mustaqilligi. Ssenariylar natijalari nazorat testi natijasi va auditorlik dalillarining yetarliligi modelda mustaqil qaror ölçamlari ekanligini körsatdi. S3 holatida inventarizatsiyaga oid nazorat testining ijobiy natijasi mustaqil sanoq daliliga bölgan ehtiyojni bartaraf etmadi; S4 holatida esa bank soliştirmasining töğri yuritilişi taşqi tasdiq oliş zaruratini öz-özidan qondirmadi. Ikkala tekşiriş şarti - nazoratga tayaniş uçun tegişli işlaş samaradorligi testining mavjudligi hamda dalil boşliğini yopiş uçun auditorlik dalillarining yetarliligi va maqbulligini baholaş - buzilgan holatlarda (N1, N2) algoritm ijobiy xulosani qabul qilmadi va dalil talabini oçiq qoldirdi.

Natijalarning talqini. Olingan natijalar RNDAJ modelining ilmiy obyekti riskning sonli balli emas, balki muayyan auditorlik tasdiği böyiça qarorlar örtasidagi zarur boğlanişlar majmuasi ekanligini körsatadi (RQ1). Birinçi natija - köp qiymatli axborot boğlamasi: bitta risk bir neçta nazorat va dalil talabiga ega bölişi mumkin, har bir oçiq E-ID esa unga relevant bölgan A-ID yoki asoslangan qayta baholaş qarori bilan boğlanadi. Ikkinçi natija - nazoratga tayaniş imkoniyatini nazoratning loyihalanişi va joriy etilganligiga oid dalillardan alohida körib çiqiş hamda uni işlaş samaradorligiga oid dalillar bilan çeklaşdan iborat (RQ2). Uçinçi natija - audit dasturidagi özgarişlarning sabablarini va uning dastlabki versiyasini saqlaş, şuningdek, zid dalillar kelib tuşganda E-IDni qayta oçiş mexanizmining işlab çiqilganligidir.

Beşta konstruktiv keysda formal boğlam töliq şakllandi, salbiy keyslarda esa törtta aniq qoida buzilişi aniqlandi (RQ3). Demak, RNDAJ tekşiriş mexanizmi nafaqat töğri tuzilgan pasportni tasvirlaş bilan çeklanadi, balki nomaqbul qaror qabul qilişga olib keluvçi şartlarni ham ajratib körsatadi. Şu tariqa, ilmiy gipoteza sinov töplami doirasida mantiqiy jihatdan tasdiqlandi.

Xalqaro standartlar bilan qiyoslaş. Mavjud ISA talablarida riskka javob beriş va dalilni baholaşning umumiy printsiplari belgilangan[14]; mazkur tadqiqot uşbu talablarni R-ID, C-ID, E-ID, A-ID va T-ID orqali dastur özgarişigaça hujjatlaştiriş qoidasini taklif etadi. Model standartlar mazmunini almaştirmaydi, balki ISA 230

12 Muallif hisob-kitobi.
13 Muallif işlanmasi.
14 IAASB. ISA 315 (Revised 2019): Identifying and Assessing the Risks of Material Misstatement. Ko'rsatilgan manba; International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). ISA 330: The Auditor's Responses to Assessed Risks. Ko'rsatilgan manba; IAASB. ISA 500: Audit Evidence. Ko'rsatilgan manba.

talab qiladigan qaror izini[15] tasdiq darajasida tuzilmalaştiradi. IAASB loyihasida dalilning relevantligi, işonçliligi va professional skeptitsizmga e'tiborning kuçaytirilişi[16] E-ID maqomini yuritişda dalil sifatini alohida baholaş talabiga mos keladi; biroq loyiha hali kuçga kirmagani sababli bu muvofiqlik dastlabki xarakterga ega.

Amaliy ahamiyat. Model riskka javoban tekşiriş amallarini qisqartiriş töğrisidagi qarorni auditorlik dalillari bilan muvofiqlaştiriş imkonini beradi hamda muayyan raqamli platformaga boğliq bölmagan holda audit işçi qoğozlarida qöllanilişi mumkin. Mazkur jihat audit jarayonini avtomatlaştiriş va işçi qoğozlar sifatini nazorat qilişda mustaqil uslubiy ahamiyatga ega. Şu bilan birga, taşqi auditor korxonaning içki nazorat tizimini rahbariyat örniga loyihalamaydi va boşqarmaydi. RNDAJ modeli auditorning professional mulohazasi, skeptitsizmi va mustaqilligini almaştiriş uçun emas, balki ularning natijalarini hujjatlaştiriş hamda muhim auditorlik dalillariga bölgan ehtiyojni közdan qoçirmaslik uçun möljallangan.

Tadqiqot çeklovlari. Birinçidan, sinov ma'lumotlari muallifning özi tomonidan tuzilganligi sababli Q = 100% natijasi mustaqil taşqi validatsiya natijasi sifatida qabul qilinmaydi. Ikkinçidan, 4/4 natijasi algoritm qoidalaridan kelib çiqadigan deklarativ test natijasi bölib, taşqi auditorlar iştirokidagi statistik eksperiment yoki işlaydigan dasturiy mahsulot sinovi sifatida talqin qilinmaydi. Uçinçidan, auditorlik riskining hisoblangan kamayişi, mehnat sarfi yoki real xatolarni aniqlaş uluşi formal töliqlik indikatoridan kelib çiqmaydi. Nihoyat, olingan natijalar mustaqil auditorlik tekşiruvlarida RNDAJ bilan boyitilgan dastur amaldagi dasturdan albatta ustun ekanligini anglatmaydi.

Keyingi tadqiqotlar yönalişi. Ilmiy natijani amaliyotda baholaş uçun V1 - amaldagi riskka asoslangan audit dasturi va V2 - RNDAJ pasporti bilan boyitilgan dasturni bir xil risk ssenariylari, muhimlik darajasi, tekşiriş qamrovi hamda mustaqil baholaş mezonlari asosida qiyoslaş taklif etiladi. Kasbiy jihatdan töğri deb topilgan qarorlar etalonini mustaqil ekspertlar belgilaşi, bir xil keyslar V1 va V2 usullari böyiça yeçilişi hamda natijalar 8-jadvalda keltirilgan körsatkiçlar asosida taqqoslanişi lozim. Bunda auditorlik standartlari böyiça majburiy amallarning saqlanişiga, nazoratga tayanişning hujjatli asosiga va dalil manbalari örtasidagi ziddiyatlarni qayta baholaşga alohida e'tibor qaratiladi. Körsatkiçlarning ahamiyati V2 samarasini oldindan taxmin qilişda emas, balki ikki yondaşuvni bir xil mezonlar asosida ölçaş imkoniyatini yaratişdadir (8-jadval).

8-jadval

Qiyosiy baholaş indikatorlari[17]

Körsatkiç	Formula yoki ölçov	Ilmiy talqin
Muhim muammolarni aniqlaş töliqligi	TP / (TP + FN) × 100%	Mustaqil etalon talab qilinadi
Asossiz signallar uluşi	FP / (TP + FP) × 100%	Signallarning ekspert tasdiği talab qilinadi
Dalil böşliği qamrovi	Yopilgan sifatli E-ID / barça talab etilgan E-ID × 100%	Yopiliş faqat yetarli va maqbul dalil bilan
Qaror izçilligi	Maqbul qarorlar / jami qarorlar × 100%	Maqbul qaror mezoni oldindan belgilanadi
Auditorlik mehnat sarfi	Bir xil qamrovga sarflangan soat	Sifat pasayişi hisobiga tejam qabul qilinmaydi

Izoh: TP - töğri aniqlangan holat; FN - ötkazib yuborilgan holat; FP - asossiz signal

XULOSA VA TAKLIFLAR

Birinçidan, joriy aktivlar böyiça muhim buzib körsatiş risklarini auditorlik tasdiği darajasida kalit nazorat, dalil talabi, auditorlik amali va qaror versiyasi bilan boğlovçi RNDAJ modeli işlab çiqildi. R-ID, C-ID, E-ID, A-ID va T-ID identifikatorlari tizimi orqali qarorning dastlabki asosidan yakuniy işçi hujjatgaça qayta tiklanişi mumkin bölgan axborot zanjiri belgilandi.

Ikkinçidan, nazoratning loyihalanişi va joriy etilganligi hamda uning işlaş samaradorligini alohida baholaşga asoslangan ikki bosqiçli qaror mexanizmi formallaştirildi. Mazkur mexanizm nazoratga tayanişni hujjatning mavjudligiga emas, balki tegişli auditorlik dalillariga boğlaydi.

Uçinçidan, dalil boşliğini "oçiq - qisman yopilgan - yopilgan" maqomlari asosida baholaş va har bir oçiq talabni maqsadli auditorlik amaliga biriktiriş qoidalari taklif etildi. Yangi yoki zid ma'lumotlar kelib tuşganda, qarorning avvalgi versiyasini saqlagan holda audit dasturini qayta belgilaş tartibi asoslandi.

15 IAASB. ISA 230: Audit Documentation. Ko'rsatilgan manba.

16 IAASB. Proposed Revisions for Audit Evidence & Risk Response: ISA 330, ISA 500 & ISA 520. Exposure Draft. Ko'rsatilgan manba; IAASB. IAASB Proposes Revisions to Core Standards to Enhance Risk-Based Audit Framework and Address Technological Advances. Ko'rsatilgan manba.

17 Manba: muallif işlanmasi.

Tortinçidan, beşta konstruktiv ssenariyda T1-T4 formal mezonlari böyiça töliq qarorlar boğlami şakllandi (5/5), törtta salbiy keysda esa nazoratga dalilsiz tayaniş, dalil boşliğini asossiz ravişda yopiş va qaror izining uzilişi belgilangan qoidalarga zid ekanligi aniqlandi (4/4). Mazkur natijalar algoritmning muayyan sinov töplami doirasidagi içki tekşiriluvçanligini asoslaydi.

Beşinçidan, RNDAJ modeli bilan boyitilgan dasturning natijadorligini mustaqil etalonga nisbatan baholaş uçun aniqlaş töliqligi, asossiz signallar uluşi, dalil boşliği qamrovi, qarorlar izçilligi va auditorlik mehnat sarfi körsatkiçlari taklif etildi. Uşbu mezonlar joriy aktivlar auditini takomillaştirişga qaratilgan ilmiy taklifni empirik sinovdan ötkaziş uçun asos yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RÖYXATI

1. Alles M.G., Kogan A., Vasarhelyi M.A. Restoring Auditor Credibility: Tertiary Monitoring and Logging of Continuous Assurance Systems / M.G. Alles, A. Kogan, M.A. Vasarhelyi // International Journal of Accounting Information Systems. - 2004. - Vol. 5, № 2. - P. 183–202. - DOI: 10.1016/j.accinf.2004.01.010.
2. International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). 2026 Handbook of International Quality Management, Auditing, Review, Sustainability and Other Assurance, and Related Services Pronouncements. - New York: IFAC, 2026. - Vol. I. - ISBN 978-1-60815-623-8. - URL: https://www.iaasb.org/publications/2026-handbook-international-quality-management-auditing-review-sustainability-and-other-assurance.
3. International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). IAASB Proposes Revisions to Core Standards to Enhance Risk-Based Audit Framework and Address Technological Advances. - 2026. - 5 August. - URL: https://www.iaasb.org/news-events/2026-08/iaasb-proposes-revisions-core-standards-enhance-risk-based-audit-framework-and-address-technological.
4. International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). ISA 230: Audit Documentation // 2026 Handbook of International Quality Management, Auditing, Review, Sustainability and Other Assurance, and Related Services Pronouncements. - New York: IFAC, 2026. - Vol. I.
5. International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). ISA 315 (Revised 2019): Identifying and Assessing the Risks of Material Misstatement [Elektron resurs]. - New York: IAASB, 2019. - URL: https://www.iaasb.org/publications/isa-315-revised-2019-identifying-and-assessing-risks-material-misstatement.
6. International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). ISA 330: The Auditor's Responses to Assessed Risks // 2026 Handbook of International Quality Management, Auditing, Review, Sustainability and Other Assurance, and Related Services Pronouncements. -New York: IFAC, 2026. -Vol. I.
7. International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). ISA 500: Audit Evidence // 2026 Handbook of International Quality Management, Auditing, Review, Sustainability and Other Assurance, and Related Services Pronouncements. - New York: IFAC, 2026. - Vol. I.
8. International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). ISA 501: Audit Evidence – Specific Considerations for Selected Items // 2026 Handbook of International Quality Management, Auditing, Review, Sustainability and Other Assurance, and Related Services Pronouncements. - New York: IFAC, 2026. - Vol. I.
9. International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). ISA 505: External Confirmations // 2026 Handbook of International Quality Management, Auditing, Review, Sustainability and Other Assurance, and Related Services Pronouncements. - New York: IFAC, 2026. - Vol. I.
10. International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). ISA 530: Audit Sampling // 2026 Handbook of International Quality Management, Auditing, Review, Sustainability and Other Assurance, and Related Services Pronouncements. - New York: IFAC, 2026. -Vol. I.
11. International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). Proposed Revisions for Audit Evidence & Risk Response: ISA 330, ISA 500 & ISA 520. Exposure Draft. - 2026. - 5 August. - URL: https://www.iaasb.org/publications/proposed-revisions-audit-evidence-risk-response-isa-330-isa-500-isa-520.
12. Knechel W.R. The Business Risk Audit: Origins, Obstacles and Opportunities / W.R. Knechel // Accounting, Organizations and Society. - 2007. - Vol. 32, № 4-5. - P. 383-408. -DOI: 10.1016/j.aos.2006.09.005.
13. Nelson M.W. A Model and Literature Review of Professional Skepticism in Auditing / M.W. Nelson // AUDITING: A Journal of Practice & Theory. - 2009. - Vol. 28, № 2. - P. 1-34. - DOI: 10.2308/aud.2009.28.2.1.
14. Peecher M.E., Sshwartz R., Solomon I. It's All About Audit Quality: Perspectives on Strategic-Systems Auditing / M.E. Peeçer, R. Schwartz, I. Solomon // Accounting, Organizations and Society. - 2007. - Vol. 32, № 4–5. - P. 463-485. - DOI: 10.1016/j.aos.2006.09.001.

YASHIL

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz HAKIMOV

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Hasan MAQSUDOV

2026. № 11/1

© Materiallar ko‘chirib bosilganda ““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali manba sifatida ko‘rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma’sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga
maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.
El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo‘lishingiz mumkin. Obuna bo‘lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to‘lov haqidagi ma’lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo‘natishingizni so‘raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo‘natamiz.

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali 03.11.2022-yildan
O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№566955 reyestr raqami tartibi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug‘bek tumani
Kumushkon ko‘chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz